

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री डम्बरबहादुर शाही
आदेश

०७०-WO-०३५५

मुद्दा : उत्प्रेषण

काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१६ बालाजु बस्ने वर्ष
७० को रायन भन्ने नारायणभक्त श्रेष्ठ.....१
का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. १४ कुलेश्वर बस्ने वर्ष ६७ की विद्या बैद्य.....१
ललितपुर जिल्ला ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ बस्ने वर्ष ६५
की निर्मला श्रेष्ठ.....१
का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.३१ बस्ने वर्ष ६० की लिली प्रधानाङ्ग.....१
का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.११ थापाथली बस्ने वर्ष ६५की शान्तिदेवी श्रेष्ठ.....१
का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. ४ बस्ने वर्ष ६२ की सुन्दरी श्रेष्ठ.....१
का.जि.का.म.न.पा. वडा नं.३ बाँसबारी बस्ने वर्ष ६८ की जयन्ती श्रेष्ठ.....१
का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.४ विशालनगर बस्ने वर्ष .. की मिथिला ढुङ्गाना.....१
जि.सर्लाही सिमरा गा.वि.स. भै हाल का.जि. का.म.न.पा. वडा नं. १३ बस्ने
वर्ष ५९ की किरण सिन्हा.....१
भक्तपुर जिल्ला भक्तपुर नगरपालिका वडा नं.१० बालाखु बस्ने वर्ष ५६ को
गणेश प्रसाद मुनाकर्मी.....१
सप्तरी जिल्ला राजविराज नगरपालिका वडा नं. ६ भै हाल का.जि. का.म.न.पा.
वडा नं. ९ बस्ने वर्ष ६२ की राधा शर्मा.....१
मोरङ्ग जिल्ला विराटनगर नगरपालिका रंगेली रोड भै हाल का.जि. का.म.न.पा.
वडा नं. २९ ठमेल बस्ने वर्ष ६४ की सावित्री वन्त.....१

निवेदक

विरुद्ध

नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय सिंहदरबार, काठमाडौँ.....	१
श्री अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौँ.....	१
श्री शिक्षा मन्त्रालय, ऐ.ऐ.....	१
श्री शिक्षा विभाग, सानोठिमी, भक्तपुर	१
श्री विशेष शिक्षा परिषद, ऐ.ऐ.....	१
श्री मध्यमाञ्चल क्षेत्रिय शिक्षा निर्देशनालय, ऐ.ऐ.....	१
श्री पूर्वाञ्चल क्षेत्रिय शिक्षा निर्देशनालय, धनकुटा.....	१
श्री जिल्ला शिक्षा कार्यालय, ताहाचल, काठमाडौँ.....	१
श्री जिल्ला शिक्षा कार्यालय, ललितपुर, ललितपुर.....	१
श्री जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सप्तरी, राजविराज.....	१

विपक्षी

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

तथ्य खण्ड

- हामी निवेदक निवेदिकाहरु कान नसुन्ने (बहिरा), आँखा नदेख्ने (नेत्रहीन) र शारीरिक रूपले विकलाङ्ग (सुप्त मनस्थिती) भएका बालबालिकाहरुलाई अध्ययन अध्यापन गर्ने गराउने विद्यालयहरुमा काम गरेका स्थायी शिक्षक, शिक्षिका रहेका छौं । हामी निवेदकहरु मध्ये म नारायणभक्त श्रेष्ठको ०२४ सालमा, म सावित्री वन्त र म मिथिला ढुङ्गाना मिति ०३३।६।६ मा, म जयन्ती श्रेष्ठ मिति ०२५।११।१ मा, म सुन्दरी श्रेष्ठ मिति ०३६।१।४ मा, म निर्मला श्रेष्ठ मिति ०३१।१।१ मा, म लिली प्रधानाङ्ग मिति ०४०।१२।१ मा, म किरण सिन्हाको मिति ०३३।६।६ मा, म गणेशप्रसाद मुनाकर्मीको मिति २०४८।२।२७ मा स्थायी शिक्षकको पदमा नियुक्ती भै केन्द्रीय बहिरा उच्च मा.वि., नक्साल, काठमाडौँमा कार्यरत रहेका थियौं । त्यसैगरी सुप्त मनस्थितीका बालबालिकालाई अध्ययन अध्यापन गराउने म शान्तिदेवी श्रेष्ठ र म राधा शर्माको क्रमशः मिति २०४०।३।५ र २०४६।३।२० मा स्थायी नियुक्ति भई सुप्त मनस्थिती पारिवारिक सर सल्लाहा तथा श्रोत विद्यालय सिनामंगल काठमाडौँमा र नेत्रहीनलाई अध्यापन गराउने गरी नमूना मच्छिन्द्र माध्यामिक विद्यालय ललितपुरमा म विद्या बैद्यको मिति २०४५।८।२२ मा स्थायी नियुक्ती भएको थियो । हामी निवेदकले सामुदायिक

विद्यालयका अन्य शिक्षक सरह नेपाल सरकारको अनुदानमा तलब, भत्ता, खाईपाई आउनुका साथै हाम्रो तलब बाट १०% कट्टा गरी सरकारका तर्फबाट १०% रकम थप गरी संचयकोष जम्मा गर्नुका साथै नागरिक लगानी कोषमा समेत रकम जम्मा गरी आएको थियो। हामी निवेदकहरू मध्ये म लिली प्रधानाङ्ग, किरण सिन्हा र म गणेशप्रसाद मुनाकर्मी बाहेक अरु निवेदकहरूको सेवाका क्रममा ६० वर्षको उमेर नाघेको र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १३१ ले साठी वर्ष उमेर पुरा भएपछि विद्यालयको सेवाबाट अवकास हुने कानूनी व्यवस्था अनुसार हामी निवेदकहरूले समेत अवकास पाउनु पर्ने थियो। तर शिक्षा कार्यालयबाट अवकास नदिएकोले हामीले आ-आफु कार्यरत विद्यालयमा हाम्रो अवकासका सम्बन्धमा जानकारी गराए पनि अवकास नदिई निरन्तर काममा लगाई आएकोमा प्रत्यर्थी नेपाल सरकारको मिति २०६९।४।२ को बैठकले निवेदक जस्ता ६० वर्ष उमेर पुगेका शिक्षक, शिक्षिकालाई अवकास दिने र अवकास दिँदा अवकास दिएको समयमा खाई पाई आएको तलब भत्ता नभै धेरै वर्ष अघि ६० वर्ष पुग्दाका मितिले तलबमानका आधारमा प्रत्येक वर्षको १/२ महिनाको दरले उपदान मात्र दिई सो बाहेक अन्य कुनै सुविधा नदिने गरी हामीलाई अन्यायपूर्वक अवकास दिएको कार्यहरू बदर गरी न्याय पाउने अन्य बैकल्पिक र प्रभावकारी मार्गको अभाव भएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, ०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदन लिई सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित भएका छौं।

हामी निवेदकहरूले अन्धा, अपाङ्ग, बहिरा र सुप्त मनस्थिती भएका विशेष किसिमका विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन अध्यापन गराउने भएकोले हाम्रो सेवालाई विशेष शिक्षा नामाकरण गरिएको हो। शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ६क. ले विशेष शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्था गर्दै दफा ६क(१) ले विशेष शिक्षाको संचालन साधारण शिक्षा सरह हुने व्यवस्था गर्नुका साथै दफा ६क(२) ले विशेष शिक्षा संचालन गर्न कार्यरत तथा नियुक्त कर्मचारी र शिक्षकको सेवा शर्त र सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको पाईन्छ। शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ६५(६) ले विशेष शिक्षा संचालन गर्ने विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, शर्त र सुविधा अन्य सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारी सरह हुने भन्ने किटानी उल्लेख भै निवेदकहरू अवकास हुँदा सामुदायिक शिक्षकहरूले पाउने पेन्सन, उपदान, औषधी उपचार लगायतका सम्पूर्ण सुविधा दिई अवकास दिनुपर्नेमा पेन्सन नदिई उपदान दिने गरी अवकास दिईएको त्यस्तो उपदान समेत खाईपाई आएको आखिरी महिनाको तलबका आधारमा नभै अवकास हुनुभन्दा ८, ९ वर्ष अघि हाम्रो उमेर ६० वर्ष पुगेको समयको तलब स्केलका आधारमा मात्र दिईएको तथा अनिवार्य रूपले पाउनुपर्ने औषधी उपचार बापत एक पैसा नदिई अवकास दिईएको छ। सुप्त मनस्थिती

भएका, नेत्रहिन र बहिरा बालबालिकालाई अध्ययन अध्यापन गराउने कार्य नितान्तै रूपले जटिल किसिमको हुने र नियुक्ति भएको तहलाई आवश्यक पर्ने शैक्षिक योग्यता मात्र नभै बालबालिकाको प्रकृति अनुसार ब्रेललिपि, इशारा (Sign Language) तथा सुप्त मनस्थिती भएको बच्चाहरुको कृयाकलापद्वारा मनोविज्ञानको अध्ययन गरी अध्ययन अध्यापन गराउनुपर्ने भएकोले यस्तो जनशक्तिको अभाव भएकै कारण ७० वर्षको उमेर हुँदासम्म पनि हामीलाई काममा लगाएको थियो। बहिरा अन्धा, अपाङ्ग, सुप्त मनस्थिती भएका बालबालिकालाई अध्ययन अध्यापन गर्ने गराउने शिक्षक शिक्षिकाको अन्य शिक्षक शिक्षिका भन्दा बढि एवं गहन जिम्मेवारी हुने भएकोले अन्यत्र यस्ता शिक्षक शिक्षिकालाई थप विषेश सुविधा सहित काममा लगाउने गरिएकोमा हामीलाई अरु सरह समेत सुविधा नदिई अवकास दिईएको छ। शिक्षा सेवा मात्र नभै जुनसुकै सेवामा समेत उपदान वापतको सुविधा जम्मा नोकरी वर्ष र आखिरी महिनामा खाईपाई आएको तलबलाई आधार मानी उपलब्ध गर्ने गरिएकोमा हामी निवेदकलाई अवकास हुनु भन्दा करिब करिब १० वर्ष अघिको तलबमानलाई आधार लिई उपदान दिने गरी भएको निर्णय तथा कार्यबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(१), १३(१), १८(१), १९(१) का मौलिक संवैधानिक हक तथा शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ६क(१)(२) शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ११३, ११९, १२२ का कानूनी हकहरुमा आघात पुगेकोले निवेदकहरु मध्ये विद्या वैद्य, शान्तिदेवी श्रेष्ठ, जयन्ती श्रेष्ठ, मिथिला ढुङ्गाना, सावित्री वन्त, नारायण भक्त श्रेष्ठ, सुन्दरी श्रेष्ठ र निर्मला श्रेष्ठलाई खाई पाई आएको तलबमानबाट घटाई उपदान दिने गरी, औषधी उपचार वापत कुनै रकम नदिने गरी तथा निवेदक मध्ये किरण सिन्हा, लिली प्रधानाङ्ग र गणेश प्रसाद मुनाकर्मीलाई औषधी उपचारको रकम नदिई प्रतिवर्ष १^१/_२ महिनाको उपदान मात्र दिने गरी प्रत्यर्थी नेपाल सरकारबाट भएको मिति २०६९।४।२ को निर्णय तथा सो का आधारमा भएका कार्य तथा पत्राचार समेत नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी हामी सम्पूर्ण निवेदक, निवेदिकाहरु स्थायी शिक्षक शिक्षिका भएको साथै सेवा अवधीभरमा हामीलाई बढुवा नदिई एकै तहमा मात्र वृद्ध हुन्जेल काम गराएकोले हामीलाई एक तह वृद्धि गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ११३ बमोजिम निवृत्तिभरण र नियम १२२ बमोजिम उपचार खर्चको रकम प्रदान गर्नु वा हामीलाई ६० वर्ष उमेर पुगेपछि निरन्तर काममा लगाई आएकोले हामीले काम गरेको अन्तिम वर्ष महिना दिन सम्ममा खाईपाई आएको तलब भत्ता तथा त्यस्को मानका आधारमा हामीले सेवा गरेको प्रत्येक वर्षका लागि २^१/_३ महिनाका हिसाबले गणना गरी रकम नपाउँदा सम्मको उचित ब्याज सहित उपदान र उपचार खर्च प्रदान गर्नु भन्ने परमादेश लगायत अन्य जो

चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्जि जारी गरी पूर्ण न्याय र जीवन रक्षा गरी पाँऊ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

२. यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार कारण भए आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना म्याद जारी गरी लिखित जवाफ पेश भएपछि वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।०७।२८ को आदेश।
३. निवेदन जिकिर बमोजिमका कार्य यस मन्त्रालयबाट भएको नहुँदा यस मन्त्रालयको नाममा कुनै आदेश जारी हुनुपर्ने होइन। निवेदन जिकीर शिक्षा ऐन तथा नियमावलीसँग सम्बन्धित देखिँदा उक्त ऐन तथा नियमावलीको प्रशासन यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने नभएकोले असम्बन्धित यस मन्त्रालय समेतलाई विपक्षी बनाइ दिएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफ।
४. शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधन सहित) को नियम ६४ मा विशेष शिक्षा सञ्चालन गर्ने संस्थामा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीको नियुक्ति, सेवाको शर्त र सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था सो संस्थाको विधान वा नियमावलीमा तोके बमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था भएको। विपक्षी रिट निवेदकहरू उक्त नियमानुसार विशेष शिक्षा सञ्चालन गर्ने संस्थामा नियुक्त भएको देखिन्छ। यसरी एउटा विधान वा नियमावलीले व्यवस्था गरेको सेवा शर्त र सुविधा स्वीकार गरी सेवा प्रवेश गरेका शिक्षकहरूले अन्य नियम (शिक्षा नियमावली) अनुसार सुविधा पाएनौं, हाम्रो अधिकार हनन भयो भनी दिएको उक्त रिट निवेदन बदरभागी छ बदर गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय, पूर्वाञ्चल धनकुटाको लिखित जवाफ।
५. शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ६५ को उपनियम (३) मा उपनियम (२) बमोजिम स्वीकृत दरबन्दी अनुसार रिक्त पदमा त्यस्तो विद्यालयमा यो नियमावली प्रारम्भ हुँदाका बखत स्थायी रूपमा शिक्षक पदमा कार्यरत व्यक्तिलाई निज शिक्षक पदमा बहाल रहन सक्ने उमेरको अधिनमा रही आयोगले प्रचलित कानून बमोजिम शिक्षक पदमा नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्नेछ र त्यसरी सिफारिस हुन उमेरको हद लाग्ने छैन भन्ने व्यवस्था समेतको अधिनमा रही रिट निवेदकहरू स्थायी भएको अवस्था पनि छैन र स्वीकृत दरबन्दीमा नियुक्त नभएको अवस्थामा निजहरूलाई सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत रहेका शिक्षक सरहको हैसियत दिन नमिल्ने भएबाट नै नेपाल सरकारबाट मिति २०६९।४।२ मा निर्णय गरी अवकाश र सुविधा उपलब्ध गराउने निर्णय भएको हो। नेपाल सरकारको मिति २०६९।४।२ को निर्णयलाई मानी निवेदकहरूले सेवा सुविधा लिई सकेको हुँदा

निवेदकहरूले सेवा सुविधा बुझिसकेको अवस्थामा अहिले आएर सुविधा उचित भएन वा अर्को सुविधा पनि चाहियो भन्न विवन्धनले रोक्दछ। तसर्थ रिट निवेदकहरूको माग दावी कानून सम्मत दावी नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

६. सामुदायिक विद्यालयमा कानून बमोजिम नियुक्त भएको दावी गर्ने व्यक्तिले तत्काल प्रचलित शिक्षा नियमावली र हाल लागू रहेको शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ९५ को व्यवस्था अनुसार आफ्नो वैयक्तिक विवरण भरेको हुनुपर्ने लगायतका व्यवस्था निवेदकहरूले पूरा नगरेको र प्रचलित कानून अनुसार ६० वर्षमात्र शिक्षकहरू सेवामा रहन सक्ने कानूनी व्यवस्था विपरित सोभन्दा माथिल्लो उमेरसम्म पनि सेवामा रही अवकाश भएको आधारमा पनि निवेदकहरू सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक होइनन भन्ने स्पष्ट हुन आउँछ। रिट निवेदकहरू स्थायी भएको अवस्था पनि छैन र स्वीकृत दरबन्दीमा नियुक्त नभएको अवस्थामा निजहरूलाई सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत रहेका शिक्षक सरहको हैसियत दिन नमिल्ने भएबाट नै नेपाल सरकारबाट मिति २०६९।४।२ मा निर्णय गरी अवकाश र सुविधा उपलब्ध गराउने निर्णय भएको हो। नेपाल सरकारको मिति २०६९।४।२ को निर्णयलाई मानी निवेदकहरूले सेवा सुविधा लिई सकेको हुँदा निवेदकहरूले सेवा सुविधा बुझिसकेको अवस्थामा अहिले आएर सुविधा उचित भएन वा अर्को सुविधा पनि चाहियो भन्न विवन्धनले रोक्दछ। विपक्षी रिट निवेदकहरूले नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको के कस्तो काम कारवाही वा निर्णयबाट निवेदकहरूको के कस्तो संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकारको हनन् भएको हो ? त्यसको स्पष्ट रूपमा उल्लेखसम्म गर्न सकेको पाइँदैन। कानूनले तोकि दिएको अवधि भन्दा बढी अवधि सेवा गर्ने छुट कसैलाई कुनै कानूनले दिएको छैन। आफ्नो अनुकूल भएसम्म कानूनलाई अवज्ञा गरी सेवामा रहि रहनु र पछि आएर शिक्षा कार्यालयले अवकाश नदिएको भन्ने आधारमा मात्र निजहरूको सेवा अवधि तथा सेवा सुविधा थप हुन सक्ने अवस्था हुँदैन। रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ।

७. विशेष शिक्षा परिषद् अन्तरगत कार्यरत शिक्षकहरूको अवकाश लगायत अवकाश पछिका सेवा सुविधा सम्बन्धमा कुनै निर्णय नभएको कारण रिट निवेदक लगायतका शिक्षकहरू ६० वर्ष उमेर पुरा भएपछि पनि कार्यरत रही रहेका र नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।४।२ को बैठकबाट विशेष शिक्षा परिषद् अन्तर्गतका शिक्षकहरूको सम्बन्धमा भएको निर्णय कार्यान्वयनका लागि शिक्षा विभागको जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई लेखिएको मिति २०६९।४।२३ को पत्रबाट विशेष शिक्षा परिषद्को अनुदानमा तलव खाने एकिकृत विद्यालयका ६० वर्ष उमेर पुगेका शिक्षकलाई तत्काल अवकाश दिने र अवकाश पछिका सेवा सुविधाको सम्बन्धमा ६० वर्ष उमेर पुगेको समयको निज शिक्षकहरूले पाउने तलव

मानका आधारमा सुविधा एकिन गरी पठाउने भनी उल्लेख भइ आए अनुसार सुविधा एकिन गरी पठाइएको हो भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला शिक्षा कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ।

८. विशेष शिक्षा उपलब्ध गराउने विद्यालयहरूलाई नियमित गर्ने उद्देश्यले शिक्षा नियमावली, २०५९ को परिच्छेद ११ मा विशेष शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्था भएको र त्यसको समन्वय, व्यवस्थापन, रेखदेख, नियन्त्रण र निरीक्षणको व्यवस्थाका लागि नियम ६१ मा विशेष शिक्षा परिषद्को गठन सम्बन्धी व्यवस्था भएको हो। सोही आधारमा ती संस्था वा केही विद्यालयहरूले हालसम्म अपांगता भएका बालबालिकाहरूलाई विशेष शिक्षा उपलब्ध गराइरहेका छन् र विद्यालय वा संस्थाहरूलाई पनि प्रत्येक वर्ष विशेष शिक्षा परिषद्को निर्णयानुसार अनुदान उपलब्ध गराइराखिएको छ। निवेदकहरूले माग दावी गरेअनुसार निवेदकहरू कार्यरत संस्था वा विशेष विद्यालयहरूमा हालसम्म नेपाल सरकारबाट कुनै किसिमको दरबन्दी सृजना भएको छैन। स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत नरहेका र अन्य संघ संस्था समेतबाट नियुक्ति भएका शिक्षकलाई अन्य स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत स्थायी शिक्षक सरहको सुविधा माग बमोजिम उपलब्ध गराउन विद्यमान कानूनसम्मत देखिँदैन। शिक्षा विभागबाट २०६८ सालमा विशेष विद्यालय वा संस्थामा कार्यरत शिक्षकहरूको विवरण माग गर्दा ६० वर्ष उमेर पुगेका तर सेवारत शिक्षकहरूको अभिलेख समेत प्राप्त भएकाले त्यसमा नियमानुसार तलब भत्ता भुक्तानी गर्न कानूनतः नमिल्ने देखिँदा अपांगताका क्षेत्रमा लामो समयसम्म सेवा गरेको कारण त्यसको कदरस्वरूप विशेष शिक्षा परिषद्को मिति २०६८।०८।१६ र नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।४।२ को निर्णयानुसार ६० वर्ष उमेर पार गरेका तर सेवारत शिक्षकहरूलाई ६० वर्षको उमेरमा खाइपाइ आएको तलब स्केल बमोजिम हिसाब गरी एकमुष्ट रकम उपलब्ध गराइएकोले ६० वर्ष पश्चात् पनि काम गरेकै आधारमा तलब मान कायम गर्न माग गर्न मिल्दैन भन्ने समेत व्यहोराको शिक्षा विभागको लिखित जवाफ।

९. शिक्षा नियमावली, २०५९ को परिच्छेद ११ मा विशेष शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्था भएको र त्यसको समन्वय, व्यवस्थापन, रेखदेख, नियन्त्रण र निरीक्षणको व्यवस्थाका लागि नियम ६१ मा विशेष शिक्षा परिषद्को गठन सम्बन्धी व्यवस्था भएको हो। सोही आधारमा ती संस्था वा केही विद्यालयहरूले हालसम्म अपांगता भएका बालबालिकाहरूलाई विशेष शिक्षा उपलब्ध गराइरहेका छन् र विद्यालय वा संस्थाहरूलाई पनि प्रत्येक वर्ष विशेष शिक्षा परिषद्को निर्णयानुसार अनुदान उपलब्ध गराइराखिएको छ। निवेदकहरू कार्यरत संस्था वा विशेष विद्यालयहरूमा हालसम्म नेपाल सरकारबाट कुनै किसिमको दरबन्दी सृजना भएको छैन। स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत नरहेका र अन्य संघ संस्था समेतबाट नियुक्ति भएका शिक्षकलाई अन्य स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत स्थायी शिक्षक सरहको सुविधा माग बमोजिम उपलब्ध गराउन विद्यमान कानूनसम्मत देखिँदैन। शिक्षा विभागबाट २०६८ सालमा विशेष

विद्यालय वा संस्थामा कार्यरत शिक्षकहरूको विवरण माग गर्दा ६० वर्ष उमेर पुगेका तर सेवारत शिक्षकहरूको अभिलेख समेत प्राप्त भएकाले त्यसमा नियमानुसार तलब भत्ता भुक्तानी गर्न कानूनतः नमिल्ने देखिँदा अपांगताका क्षेत्रमा लामो समयसम्म सेवा गरेको कारण त्यसको कदर स्वरूप विशेष शिक्षा परिषद्को मिति २०६८।०८।१६ र नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।४।२ को निर्णयानुसार ६० वर्ष उमेर पार गरेका तर सेवारत शिक्षकहरूलाई ६० वर्षको उमेरमा खाइपाइ आएको तलब स्केल बमोजिम हिसाब गरी एकमुष्ट रकम भुक्तानी गरिएकोले ६० वर्ष पश्चात् पनि काम गरेकै आधारमा तलबमान कायम गर्न मिल्दैन भन्ने समेत व्यहोराको विशेष शिक्षा परिषद्को लिखित जवाफ।

१०. रिट निवेदकले आफूले नियमानुसार शिक्षकले प्राप्त गर्ने सेवा सुविधा पाउनु पर्ने भनी जिकिर गर्नुभएको रहेछ। तत्कालिन अवस्थामा नियुक्ति हुँदाका बखत नै निजहरूको सेवा सुविधा विशेष शिक्षा परिषद्ले समय समयमा तोके बमोजिमको हुने कानूनी प्रावधान शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधन समेत) को परिच्छेद ११ को विशेष शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्थाको विभिन्न नियममा उल्लेख भएकोले सो मुताविक नियुक्ति पाई कामकाज गर्नु भएको हुँदा कानून बमोजिम सुविधा प्राप्त भएन भनी गर्नुभएको जिकिर कानूनसम्मत नभएको भन्ने क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मध्यमाञ्चलको लिखित जवाफ।
११. विपक्षीहरू मध्ये जिल्ला शिक्षा कार्यालय, ताहाचाल काठमाडौंले मिति २०७०।९।१ मा र जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सप्तरी राजविराजले मिति २०७०।९।२२ मा म्याद बुझि लिई कानूनले तोकेको म्यादभित्र लिखित जवाफ परेको मिसिलवाट देखिएन।
१२. विशेष विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूको सम्बन्धमा भएको विशेष शिक्षा परिषद्को मिति २०६३।०८।०५ को निर्णय फायल र विशेष शिक्षा अन्तर्गत स्थायी शिक्षकको सम्बन्धमा नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्बाट मिति २०६९।४।२ को निर्णय झिकाई पेश गर्नु भन्ने यस अदालतवाट मिति २०७५।१।४ मा भएको आदेश।

ठहर खण्ड

१३. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री शम्भु थापा र डा. श्री शंकर कुमार श्रेष्ठ, विद्वान अधिवक्ता श्री बल्लभ वस्नेत समेतले रिट निवेदकहरू अन्धा, अपाङ्ग, बहिरा र सुप्त मनस्थिति भएका विशेष किसिमका विध्यार्थीहरूलाई अध्यापन गराउने गरी विभिन्न मितिमा स्थायी नियुक्ति पाई विभिन्न विद्यालयमा अध्यापन गराउदै आउनु भएको थियो। शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ६५(६) ले विशेष शिक्षा संचालन गर्ने विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, शर्त र सुविधा अन्य सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारी सरह हुने भन्ने किटानी व्यवस्था अनुसार रिट निवेदनकहरूलाई अवकास दिनु पर्नेमा पेन्सन नदिई उपदान

मात्र दिने गरी अवकास दिईएको छ। त्यस्तो उपदान समेत खाईपाई आएको आखिरी महिनाको तलबका आधारमा दिनुपर्नेमा सो नदिई ७० वर्षको उमेर हुँदासम्म काममा लगाई अवकास दिदा ६० वर्ष पुगेको समयको तलब स्केलका आधारमा मात्र उपदान दिनेगरी नेपाल सरकारबाट मिति २०६९।४।२ मा भएको निर्णय र सोका आधारमा भएको कार्यहरु शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ६(क) तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ६५(६) को प्रतिकूल हुदा उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुनुपर्दछ र निवेदकहरुलाई उनीहरुले सेवा गरेको अवधिको आखिरी महिनामा खाईपाई आएको अन्तिम तलवमानका आधारमा अन्य सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारी सरह सेवा सुविधा प्रदान गर्न गराउन विपक्षीहरुका नाममा परमादेश लगायत अन्य आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

१४. विपक्षीहरुको तर्फबाट उपस्थित उप-न्यायाधिवक्ता श्री सुदिप दंगालले रिट निवेदकहरु स्वीकृत दरबन्दीमा नियुक्त नभएको अवस्थामा निजहरुलाई सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत रहेका शिक्षक सरहको सुविधा दिन नमिल्ने भएबाट नै नेपाल सरकारबाट मिति २०६९।४।२ मा भएको निर्णयानुसार अवकाश र सुविधा उपलब्ध गराईएको हो। निवेदकहरुले उक्त निर्णयलाई मानी सेवा सुविधा समेत लिईसकेको अवस्थामा अहिले आएर सुविधा उचित भएन वा अर्को सुविधा पनि चाहियो भन्न मिल्ने होइन । रिट निवेदकहरुको मागदावी कानूनसम्मत नभएकोले निवेदन खारेज हुनु पर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।
१५. अब यसमा निवेदकहरुको माग बमोजिम सुविधा पाउने नपाउने के हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।
१६. निर्णय तर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकहरुले आफूहरु विशेष शिक्षा परिषद् अन्तर्गत नियुक्त भै विशेष शिक्षा प्रदान गर्ने शिक्षक शिक्षिका भएको र अवकाश पश्चात सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक सरह सेवा सुविधा पाउनु पर्नेमा नेपाल सरकारको मिति २०६९।४।२ को निर्णयबाट सो अनुसारको सेवा सुविधा उपलब्ध नभएकोले उक्त निर्णय बदर गरी एकतह वृद्धि गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ११३ बमोजिम निवृत्तभरण र नियम १२२ बमोजिम उपचार खर्चको रकम दिलाउन परमादेश जारी गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदकहरुको मुख्य माग दावी रहेको देखियो। निवेदकहरु कार्यरत संस्था वा विशेष विद्यालयहरुमा हालसम्म नेपाल सरकारबाट कुनै किसिमको दरबन्दी सृजना भएको छैन । स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत नरहेका र अन्य संघ संस्था समेतबाट नियुक्ति भएका शिक्षकलाई अन्य स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत स्थायी शिक्षक सरहको सुविधा माग बमोजिम उपलब्ध गराउन विद्यमान कानूनसम्मत नहुने देखिँदा अपांगताका क्षेत्रमा लामो समयसम्म सेवा गरेको कारण त्यसको कदरस्वरूप विशेष शिक्षा परिषद्को मिति २०६८।०८।१६ र नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।४।२ को निर्णयानुसार ६० वर्ष उमेर पार गरेका तर

सेवारत शिक्षकहरूलाई ६० वर्षको उमेरमा खाइपाइ आएको तलब स्केल बमोजिम हिसाब गरी एकमुष्ट रकम उपलब्ध गराईएको हुदा निवेदन मागदावी बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने होईन, रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने लिखित जवाफ रहेको पाईयो ।

१७. निवेदकहरूले अन्धा, अपाङ्ग, बहिरा र सुप्त मनस्थिती भएका विशेष किसिमका विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन अध्यापन गराउने गरी स्थायी नियुक्ति पाई सेवा गरेको र नेपाल सरकारको मिति २०६९।४।२ गतेको निर्णयानुसार अवकास पाएको देखियो। सुप्त मनस्थिती भएका नेत्रहिन र बहिरा बालबालिकालाई अध्ययन अध्यापन गराउने कार्य जटिल किसिमको हुने र बालबालिकाको प्रकृति अनुसार ब्रेललिपि, इशारा (Sign Language) तथा सुप्त मनस्थिती भएको बच्चाहरूको कृयाकलापद्वारा मनोविज्ञानको अध्ययन गरी अध्ययन अध्यापन गराउनु पर्ने र बच्चाको अवस्था अनुसार विशेष योग्यता प्राप्त शिक्षकले मात्र अध्यापन गर्न सक्ने सेवा भएको कुरामा कुनै सन्देह छैन।

१८. नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०६९।४।२ को बैठकबाट विशेष शिक्षा परिषद अन्तर्गतका शिक्षकहरूका सम्बन्धमा गरेको विवादित निर्णय कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा शिक्षा मन्त्रालयको च.नं. ४९ मिति २०६९।४।२२ मा जारी भएको अवकास दिने परिपत्रमा निम्न व्यहोरा उल्लेख भएको देखियो:

क) "विशेष शिक्षा परिषद अन्तर्गतका उमेरको हद ६० वर्ष पुगि सकेका शिक्षकहरूलाई निम्नानुसार एकमुष्ट रकम अनुदान दिने ।

(१) पाँच वर्ष देखी दश वर्ष सम्म सेवा गरेको शिक्षकले आफुले काम गरेको प्रत्येक वर्षको निमित्त आखिरी महिनाको आधा महिना बराबरको तलब,

(२) दश वर्ष देखी पन्ध्र वर्ष सम्म सेवा गरेको शिक्षकले आफुले काम गरेको प्रत्येक वर्षको निमित्त आखिरी महिनाको एक महिना बराबरको तलब,

(३) पन्ध्र वर्ष भन्दा वढी सेवा गरेको शिक्षकले आफुले काम गरेको प्रत्येक वर्षको निमित्त आखिरी महिनाको डेढ महिना बराबरको तलब,

ख) सम्बन्धित जिल्ला शिक्षा कार्यालयले प्रमाणित गरेको अभिलेखको आधारमा संचित विरामी विदाको रकम,

ग) त्यस्तो सुविधाको लागि काम गरेको अवधि गणना गर्दा अनिवार्य अवकास हुने ६० वर्ष उमेरको हद सम्मलाई मात्र गणना गर्ने,

घ) ६० वर्षको उमेर हद पुग्दाको अवस्थामा कायम रहेको तलबमानलाई आधार लिने र उमेर ६० वर्ष पुगिसकेकाको हकमा ६० वर्ष उमेर पुगेको मितिमा खाईपाई आएको तलब स्केल र ग्रेड मात्र उल्लेख गर्ने" ।

१९. शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ६क ले विशेष शिक्षा सम्बन्धी ब्यवस्था गर्दै विशेष शिक्षाको संचालन साधारण शिक्षा सरह हुने ब्यवस्था गरेको देखिन्छ। दफा ६क(२) मा विशेष शिक्षा संचालन गर्न कार्यरत तथा नियुक्त कर्मचारी र शिक्षकको सेवा शर्त र सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको पाईन्छ । शिक्षा नियमावली, २०५९

को परिच्छेद ११ मा विशेष शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्था गरी उक्त नियमावलीको नियम ६५(६) मा विशेष शिक्षा संचालन गर्ने विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, शर्त र सुविधा अन्य सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारी सरह हुने भन्ने उल्लेख भएको देखियो। उक्त नियमावलीको परिच्छेद २० मा निवृत्तिभरण, उपदान र उपचार खर्च सम्बन्धी व्यवस्था गरी नियम ११३ मा निवृत्तिभरण, नियम ११९ मा उपदान र नियम १२२ मा उपचार खर्च सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ। नियम ११३ मा भएको निवृत्तिभरण सम्बन्धी व्यवस्था हेर्दा, " नेपाल सरकारबाट स्वीकृत दरबन्दीमा स्थायी नियुक्ति पाई कम्तिमा बीस वर्ष नोकरी गरेको शिक्षकले निवृत्तिभरण पाउनेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। नियम ११९ मा पाँच वर्ष वा सोभन्दा बढी नोकरी गरेको तर निवृत्तिभरण पाउने अवस्था नपुगेको स्थायी शिक्षकले अवकास पाएमा वा राजिनामा स्वीकृत गराई विद्यालय र शिक्षक समेतबाट अलग भएमा वा भविष्यमा शैक्षिक नोकरीको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी विद्यालय शिक्षा सेवाबाट हटाइएमा ऐ. को उपनियम (क), (ख) र (ग) को आधारमा उपदान पाउनेछ भनी उपदान सम्बन्धी व्यवस्था रहेको पाईन्छ। स्थायी शिक्षकलाई सेवा अवधिभरमा निजले खाई पाई आएको तलबको हिसाबले हुने गरी उपचार खर्च दिइनेछ भन्ने व्यवस्था पनि सोही नियमावलीको नियम १२२ मा रहेको देखिन्छ। ऐ. नियमावलीको नियम १३१ मा "कुनै शिक्षकको उमेर साठी वर्ष पूरा भएपछि निजलाई विद्यालयको सेवाबाट अवकास दिइनेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाईयो। उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था बमोजिम रिट निवेदकहरुलाई ६० वर्षको उमेरमा अनिवार्य अवकास दिनुपर्नेमा अवकास नदिई ६० वर्षभन्दा बढी उमेरसम्म निरन्तर काममा लगाई २०६९ सालमा मात्र अवकास दिईएको समेत देखियो। निवेदकहरु मध्ये लिलि प्रधानाङ्ग, किरण सिन्हा र गणेशप्रसाद मुनाकर्मी बाहेक अन्य निवेदकहरु सुन्दरी श्रेष्ठ, शान्तिदेवी श्रेष्ठ, निर्मला श्रेष्ठ, राधा शर्मा, विद्या वैद्य, सावित्री वन्त, नारायणभक्त श्रेष्ठ, जयन्ती श्रेष्ठ र मिथिला ढुंगानाको सेवाका क्रममा ६० वर्षको उमेर नाघेको देखियो। निवेदकहरुलाई अवकास दिदा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ६५(६) बमोजिम सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक सरह निवेदकहरुले काम गरेको अन्तिम वर्षमा खाई पाई आएको तलबका आधारमा काम गरेको पुरा अवधिसम्मको सेवा सुविधा दिई अवकास दिईएको भन्ने देखिएन।

२०. नेपाल सरकारबाट मिति २०६९।०४।०२ मा भएको विवादित निर्णय सम्बन्धी पत्रहरुबाट निवेदकहरु मध्ये सुन्दरी श्रेष्ठ, शान्तिदेवी श्रेष्ठ, लिलि प्रधानाङ्ग, निर्मला श्रेष्ठ, राधा शर्मा, विद्या वैद्य, सावित्री वन्त, नारायणभक्त श्रेष्ठ, जयन्ती श्रेष्ठ र मिथिला ढुंगानालाई मिति २०६९।५।१ गतेदेखि, निवेदक किरण सिन्हालाई मिति २०६९।८।१६ देखि र निवेदक गणेशप्रसाद मुनाकर्मीलाई मिति २०६९।१०।१७ गतेदेखि लागू हुने गरी २०६९ सालमा अवकास दिएको पाईयो। निवेदकहरु मध्ये सुन्दरी श्रेष्ठ, शान्तिदेवी श्रेष्ठ, निर्मला श्रेष्ठ, राधा शर्मा, विद्या वैद्य, सावित्री वन्त, नारायणभक्त श्रेष्ठ, जयन्ती श्रेष्ठ र मिथिला

हुंगाना ६० वर्ष भन्दा बढी अवधिसम्म सेवारत रहेको देखिन्छ। निजहरुलाई दिइएको अवकास पत्रमा निजहरु ६० वर्ष पुरा गरेको मितिदेखी लागू हुने गरी अवकास दिएको भनी उल्लेख गरेको समेत देखिँदैन। निवेदकहरुले स्थायी नियुक्ति पाएको मितिबाट अवकास प्राप्त गरेको मितिसम्म ६० वर्षको उमेर भन्दा बढी अवधि सेवामा संलग्न रहेको पाइयो। नेपाल सरकारको मिति २०६९।४।२ को निर्णयानुसार २०६९ सालमा मात्र अवकास दिएको अवस्थामा निवेदकहरुलाई निजहरुले सेवा गरेको अन्तिम वर्षमा खाई पाई आएको तलबको आधारमा उपदान लगायतका सेवा सुविधा उपलब्ध नगराई अवकास हुदा उमेर ६० वर्ष पुगिसकेकाको हकमा ६० वर्ष उमेर पुगेको मितिमा खाईपाई आएको तलब स्केलका आधारमा एकमुष्ट रकम उपलब्ध गराउने गरी पछिल्लो मिति कायम गरी सुविधा दिने निर्णय गरेको देखियो।

२१. शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा रहेका प्रावधानहरुको समग्रमा अवलोकन गर्दा विद्यालयका शिक्षकहरुका लागि ६० वर्षको उमेर हद तोकिएको देखिन आउँदछ। उमेर ६० वर्ष पुरा गरेका शिक्षकले अनिवार्य अवकाश पाउने र सो अवधिसम्मको सेवा बापत कानून बमोजिम उपदान वा निवृत्तिभरण पाउने देखिन्छ। यो व्यवस्था सामान्यतया: सबैको हकमा समान रूपमा लागू हुन्छ। उमेर ६० वर्ष नाघेपछि पनि सेवालाई निरन्तरता दिईरहने र सो अवधि पछिको सेवा समेत गणना गरेर उपदान, निवृत्तिभरण पाउने कानूनी प्रावधान रहेको देखिँदैन। प्रचलनमा रहेको सेवा अवधि गणना गर्ने मान्यता पनि यही नै हो। यसलाई आम रूपमा लागू हुने सामान्य र स्वीकृत मान्यता, प्रचलन तथा कानूनी अभ्यासको रूपमा लिईनु र अनुशरण गरिनुपर्दछ। यस प्रसंगमा प्रस्तुत विवादको विषयवस्तु तर्फ दृष्टिगत गर्दा केही विशिष्ट र अपवाद स्वरूपका परिस्थितिहरू देखिन आएका छन्। त्यसैले विवादित विषयवस्तुको विशिष्ट प्रकृतिको अपवाद तर्फ विवेकसंगत तवरले विचार गर्नु वाञ्छनीय देखिन्छ।

२२. निवेदकहरू बहिरा, नेत्रहिन, सुस्त मनस्थितिका फरक क्षमताका व्यक्ति (बालबालिकाहरू) लाई अध्यापन गराउने कार्यमा संलग्न रहेको तथ्यमा विवाद छैन। निजहरूको नियुक्ति विधिवत रूपमा भएको कुरामा पनि कुनै प्रश्न उठाईएको देखिँदैन। निवेदकहरूको उमेर ६० वर्ष पुरा भएपछि पनि विपक्षीहरूले निजहरूको सेवालाई मान्यता र निरन्तरता दिएको र २०६९ सालमा आएर मात्र अवकाश दिएको पाइयो। अवकाश दिँदा यो यस मितिमा ६० वर्षको उमेर पुरा गरेको भनी खुलाएको र अन्यथा अभिप्राय: उल्लेख गरिएको पनि देखिँदैन। निवेदकहरूले उमेर ढाँटेर, छलेर, छक्याएर वा झुक्याएर बढी अवधि पदमा बहाल रहेको भन्ने पनि देखिन आएन। सम्भवतः अन्य विकल्प तत्काल उपलब्ध नभएकोले दक्ष तथा अनुभवी शिक्षक शिक्षिका भएको कारणबाट निवेदकहरूको सेवालाई विपक्षीहरूले निरन्तरता दिएको देखिएको छ। सेवाको निरन्तरता निवेदकहरूको रहरको विषय भन्दा

- संस्थागत आवश्यकताको विषय थियो भन्ने देखिन्छ। यस अवस्थामा निवेदकहरूलाई प्रदान गरिने सुविधा (Retirement benefits) लाई साँघुरो दायरामा राखेर हेर्नु मनासिव देखिँदैन।
२३. प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा मानवीय सम्बेदनशीलताको पक्ष पनि विचारणीय छ। निवेदकहरू मध्ये कोही स्वयममा फरक क्षमताका (अपाङ्ग) भन्ने देखिएको छ भने कोही क्यान्सर रोगबाट पीडित भएका भन्ने तथ्य प्रस्तुत हुन आएको छ। निवेदक मध्येका "रायन" भन्ने नारायणभक्त श्रेष्ठ गीत संगीत क्षेत्रका सुपरिचित स्रष्टा हुन भन्ने देखिएको छ। निवेदकहरूले नेपाली समाजको सेवा र रूपान्तरणका लागि दिएको योगदानका दृष्टीले हेर्दा पनि निजहरूको जीवनको उत्तरार्धमा आएर राज्यले दिने सामान्य सुविधाको कुरामा राज्यको तर्फबाट संकुचित दृष्टिकोण अपनाई अन्याय परेको महशुस हुने स्थिति कायम रहन दिनु उचित देखिन आएको छ।
२४. यस प्रसंगमा संविधानमा रहेका केही प्रावधानहरू समेत उल्लेखनीय छन्। तत्काल (२०६९ सालमा) प्रचलित नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ ले नागरिकलाई समानताको हक प्रदान गरेको देखिन्छ। यसरी समानता तथा भेदभाव विरुद्धको हक प्रदान गर्दा "महिला, दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी वा किसान, मजदुर वा आर्थिक, सामाजिक वा साँस्कृतिक दृष्टीले पिछडिएको वर्ग वा बालक, वृद्ध तथा अपाङ्ग वा शारीरिक वा मानसिक रूपले अशक्त व्यक्तिको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासको लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्न" सकिने प्रावधान समेत धारा १३ मा समावेश गरिएको देखिन्छ। यस प्रकारको संरक्षणकारी व्यवस्था नेपालको संविधानको धारा १८ मा समेत रहेको छ। विधिशास्त्रीय विश्लेषण गर्दा सकारात्मक विभेद (Positive or protective discrimination) भनिने यस प्रकारको संरक्षणको व्यवस्था गर्नु राज्यको इच्छा (Pleasure) को विषय नभएर कर्तव्यको विषय हो। संविधानमा उल्लेख गरिए अनुसारको "कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था" गरिएको छैन भन्ने आधारमा नै संविधानद्वारा संरक्षित हक अधिकार निरर्थक वा निष्प्रायोजित बन्दैनन्। तसर्थ संविधानमा रहेको उल्लेखित प्रावधानका दृष्टीले पनि प्रस्तुत विवादको विषयलाई हेर्नु मनासिव देखियो।
२५. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २२(४) मा "असहाय, अनाथ, सुस्त मनस्थिति, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवं जोखिममा परेका सडक बालबालिकालाई सुनिश्चित भविष्यका लागि राज्यबाट विशेष सुविधा पाउने हक हुनेछ" भनी उल्लेख भएको देखिन्छ। यसै अनुसारको प्रावधान नेपालको संविधानको धारा ३९(९) मा समेत रहेको छ। उल्लेखित अन्तरिम संविधानको धारा ३५(९) मा समेत अपाङ्ग, अशक्त व्यक्तिहरूको संरक्षणको लागि सामाजिक सुरक्षाको विशेष व्यवस्था गर्ने कुरालाई राज्यको नीतिको रूपमा समावेश गरिएको पाइयो। निःसन्देह उल्लेखित प्रावधानहरू संवैधानिक अलंकारका विषय मात्रै होईनन्। यस अदालतमा नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रचलन गराउने संवैधानिक जिम्मेवारी रहेको छ। तत्काल प्रचलित नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

को धारा १०७(२) ले सर्वोच्च अदालतलाई "पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न" "जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न" सक्ने अख्तियारी प्रदान गरेको देखिन्छ। नेपालको संविधानको धारा १३३(२) ले समेत यस अदालतलाई "कुनै संविधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणका लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गर्ने, उचित उपचार प्रदान गर्ने, त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने..." असाधारण क्षेत्राधिकार प्रदान गरेको छ। यसका अतिरिक्त प्रस्तुत विवादको निरूपणका सन्दर्भमा समन्यायिक दृष्टिकोण राख्नु पनि आवश्यक देखियो। नेपालको संविधानको धारा १२६ अनुसार "नेपालको न्याय सम्बन्धी अधिकार यो संविधान, अन्य कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्त बमोजिम" प्रयोग गरिनुपर्ने भएकोले पनि समन्यायको पक्षमा दृष्टी दिनु औचित्यपूर्ण देखिन आयो।

२६. अतः निवेदकहरूले गरेको सेवाको विशिष्ट प्रकृति, निजहरूलाई सेवामा संलग्न गराई राख्ने र पछि २०६९ सालमा अवकाश दिने सन्दर्भमा विपक्षीहरूबाट भए गरिएको काम कारवाहीको स्थिति, संविधान एवं कानूनले अशक्त अपाङ्ग बालबालिकाहरूका लागि गरेको संरक्षणकारी व्यवस्था, समन्यायको अवस्था र यस अदालतमा अन्तर्निहित "पूर्ण न्याय" गर्ने जिम्मेवारी समेतका समग्र पक्षमा विचार गर्दा निवेदकहरूलाई सुविधा प्रदान गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६९।०४।०२ मा भएको निर्णय, सो बमोजिम लेखिएको पत्रहरूसमेतका काम कारवाही बेमुनासिव र त्रुटिपूर्ण देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ। अब निवेदकहरूलाई अवकाश दिईएको मिति (२०६९ साल) सम्मको अवधिलाई गणना गरी सेवा अवधि कायम गर्नु र निजहरूले २०६९ सालमा अवकाश पाउँदाको अवस्थामा खाईपाई आएको तलबमानका आधारमा गणना गरी सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूलाई प्रदान गरिए सरह सेवा-निवृत्त भएपछि पाउने सबै सुविधाहरू (Retirement benefits) दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेश समेत जारी हुने ठहर्छ। प्रस्तुत आदेशको जनाउ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्यायाधीश

शाखा अधिकृत:- धनबहादुर कार्की

कम्प्युटर अपरेटर:- विजय खड्का

ईति संवत् २०७५ साल पौष २६ गते रोज ०५ शुभम् -----